

ОБЛІКОВІ ПРАВИЛА ЯК ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК БУХГАЛТЕРСЬКОЇ НАУКИ: ТЕОРІЯ, ПРОБЛЕМИ

Вперше в теорії обліку розглядається питання застосування правил організації та ведення обліку, складанні звітності

Ключові слова: облікові правила, бухгалтерська наука, теорія обліку

Актуальність дослідження. В основі усіх перетворень в Україні завжди лежав принцип грандіозного руйнування об'єкта реформування, не виключенням тут став бухгалтерський облік і контроль. Його реформували без найменшого уявлення про масштаби наслідків так, що вони нікому, крім податківців, сьогодні не потрібні.

Подібні реляції в обліку і контролі – це не що інше, як великий “дурдом”, мешканці якого дивляться на плями всесвіту і кожен з них бачить щось своє. Причому навіть може пояснити своє бачення досить адекватно. Всі споглядають різне, і це не дивно. Пляму можна тлумачити безліччю способів – потрібно тільки мати достатньо уяви. У наших реформаторів обліку і контролю її хоч відбавляй. Тому в нашій науці і практиці маємо те, що маємо.

Знання історії розвитку обліку і контролю, їх теорії та правил ведення (здійснення) та організації – повинні бути аксіомою для реформаторів.

Чи ведеться бухгалтерський облік та здійснюється контроль за науковими правилами? На перший погляд, це банальне питання. Кожен, хто має відношення до цієї проблеми, дасть стверджувальну відповідь: “Так”. А тепер знову питання до фахівців: “Хто обґрунтував чи сформулював або затвердив ці правила?” Тут уже відповіді немає або вона буде різною. Чому? Перш за все, тому, що у нас відсутня теорія бухгалтерського обліку і контролю, не розроблені та не обґрунтовані поняття та категорії обліку, відсутні обґрунтування закономірностей його розвитку. Можна відповісти й по-іншому. **Бухгалтери працюють, а “контролери” перевіряють їх роботу, не знаючи правил.** Кажуть, що на автомобілі теж можна їхати, не знаючи правил. Чим це закінчується відомо кожному.

“Чи є такі люди, котрі розуміють, що таке життя, доки вони живі? Кожної, кожної миті життя?” – запитаємо у тернопільського проф. П.Я. Хомина. Дуже потрібна й корисна його ініціатива, щодо уточнення облікової мови. Важливо не просто закликати любити рідну мову і наш облік, а предметно впливати на практику слововживання. Це просто необхідний практикум! Не дорікати комусь, що допускає помилки, а пропагувати хороші мовно-облікові зразки, – це те, що сьогодні необхідно. А що можна зрозуміти із заголовку статті “Аноніми в обліковій теорії як елемент алокуцій”¹.

Більшість людських бід йдуть від недостатності самоконтролю. Тексти Священного Писання повні настанов на підтримку самоконтролю. Вони навіть спонукають нас полюбити своїх ворогів і пробачити тих, хто нас калічить. Закон супротиву золотою ниткою проходить через Біблію. Проглянете біографії тих, кого світ визнає великими, і ви побачите, що всі вони володіли здатністю контролювати себе! Чому ж ви, пане професоре, не контролюєте себе? Я вам про це нагадував багато разів!

¹ Див. Облік і фінанси АПК. – 2012, – № 2. – С. 23.

Жоден ярлик не є абсолютним негативом для багатьох наших читачів. Такого не буває у природі. Завжди знайдуться фахівці, які або із принципу думатимуть навпаки, або тому, що знають, що його нависили нерозумні опоненти. Тож роль ярликів дуже перебільшена, як і їхня тривалість. Так, точково вони працюють, на період піврічний, кілька місяців. Але ви знаєте, що чим яскравіший ярлик, то швидше він уходить. Або ж його потрібно постійно підживлювати. Тоді шлейф від нього тягнеться трохи довше. **Так поступає проф. П.Я. Хомин. Він всіх критикує, навіщує ярлики, а сам нічого не пропонує.**

Мовні бур'яни дійсно слід активно виполювати. Одним зі способів такої роботи є створення українського обліково-мовного Словника, але позбавленого дурниць. А може варто нам повчитися у Франції, де за додержанням норм використання французької мови стежить спеціальний орган – Французька академія?

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” передбачає:

а) державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою створення єдиних правил (підкресл. – Ф.Б.) ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів;

б) підприємство самостійно затверджує правила документообороту і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

А тепер повернемося до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку. Там жодного слова про те, що сказано в Законі немає. Тож, які правила діють в системі бухгалтерського обліку? Хто і коли їх встановив?²

Нам відомо, що ймовірність досягнення бухгалтерського результату в бізнесі, може бути (але не завжди) підвищена за допомогою набору альтернатив, доступних кожному агенту³ та контрагенту⁴. Бухгалтерія повинна сприяти діяльності агентів та контрагентів, але й контролювати їх діяльність, вносити пропозиції щодо розширення або обмеження їх прав.

Обмеження або розширення набору доступних у господарюванні стратегій та відображення їх в обліку здійснюється за допомогою встановлених правил. Оскільки облік визначається через правила і відповідні механізми ведення, то правила не можуть існувати, якщо вони не підкріплені певними механізмами забезпечення їх дотримання. Звідси, перш за все, слід розглянути ці два елементи. Враховуючи особливості нового інституційного підходу, правила обліку слід визначати через проблеми вибору і обміну, після чого можна запропонувати різні варіанти класифікації правил. В рамках таких класифікацій особливу увагу слід приділяти співвідношенню між формальними і неформальними правилами.

В ролі робочої гіпотези будемо використовувати визначення облікових правил як загально визначених і захищених розпоряджень, які вирішують або забороняють певні види дій бухгалтерів при взаємодії їх з іншими агентами та контрагентами.

² Це питання підлягає ретельному дослідженню діючих положень, інструкцій та стандартів.

³ Агент – юридична чи фізична особа, яка здійснює визначені операції за дорученням іншої особи, за її рахунок та від її імені, а також забезпечує підготовку договорів, але без права підписання контракту [Енциклопедический словарь бизнесмена: менеджмент, маркетинг, информатика / Под общей редакцией М.И. Молдованова. – К.: “Техніка”, 1993. – 856 с. – С. 18].

⁴ Контрагент – 1) сторона в договорі, зобов'язанні, партнер з господарських зв'язків; 2) партнер за експортно-імпортним договором [Енциклопедический словарь бизнесмена: менеджмент, маркетинг, информатика / Под общей редакцией М.И. Молдованова. – К.: “Техніка”, 1993. – 856 с. – С. 316].

Відносини підприємства відображаються в розрахунках його з партнерами: постачальниками, покупцями, банками й іншими кредитними установами, інвестиційними інститутами, страховими, трастовими компаніями та іншими організаціями. Процеси в економічних системах пов'язані також з формуванням доходів і витрат, затрат, собівартості.

Економічні процеси взаємопов'язані між собою. Продаж товарів, продукції, робіт, послуг дозволяє отримати виручку. Зв'язок між продукцією та виручкою здійснюється через ціни. Виручка включає фінансовий результат, а також відшкодування вартості витрачених предметів і засобів праці, витрат на її оплату. Все це знаходить відображення в обліку, яке слід відображати за певними правилами.

Облікові процедури (офіційні послідовні дії для здійснення і оформлення тієї або іншої складної справи) починаються з фіксації і попередньої обробки (групування за необхідними ознаками, арифметичними розрахунками) обліково-економічної інформації безпосередньо за місцем здійснення ФГЖ. Господарські факти (операції) означають рух економічних ресурсів і в цілому характеризують стан економіки підприємства. Результатом (продуктом) облікових процедур є обліково-економічна інформація про рух господарських засобів і процесів, їх стан і параметри.

Бухгалтерський облік є впорядкованою системою суцільного, безперервного, документально обґрунтованого і взаємозв'язаного відображення ФГЖ в грошовому вираженні. Він забезпечує:

- суцільне відображення діяльності підприємства, всього майна, що належить йому, джерел його формування, зобов'язань підприємства;
- безперервне відображення ФГЖ, що відбуваються;
- документальне підтвердження і реєстрацію кожної господарської операції;
- обов'язкове відображення в грошовому вираженні всіх господарських засобів і процесів, тобто бухгалтерський облік є вартісним;
- взаємозалежний облік діяльності підприємства, обумовлений взаємною залежністю здійснених фактів: куди, кому передані господарські засоби і звідки вони надійшли.

Правила, що представляють інститут, мають сенс тільки тоді, коли вони застосовуються більш ніж до одного агента чи бухгалтера. З цієї точки зору, будь-який інститут – це набір певних правил, тоді як правила – не завжди інститут. От чому відокремлення однієї категорії від іншої – нетривіально. Інститути за складом так само вирізняються від правил, оскільки до інститутів входять відповідні механізми забезпечення дотримання правил. При розширеному трактуванні інститутів, відмінності виявляються ще більш відчутними. Слід розрізнити соціальні, правові, індивідуальні, етичні норми, а також звички. Відповідно до прийнятих визначень інститутів, до їх складу можуть входити правові і соціальні норми. Крім того, із запропонованого визначення правил слідує, що загальновизнаність – не тотожна згоді, оскільки в останньому випадку немає необхідності в особливому механізмі забезпечення дотримання правил.

Як насправді визначається обліковий термін “правило”? Правило, положення, яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ; припис, норма. Принцип, яким керуються у співжитті, у праці, в поведінці і т. ін.; Звичай, властивий якійсь групі, колективі людей; заведення. Зібрання якихось положень, що визначають порядок ведення або дотримання чого-небудь [6, с. 657].

Правило – стандартне і однозначне розпорядження, що встановлює порядок дій для досягнення певної мети [5, с. 223]. Правило, норма, положення. Положення,

в якому показані процедури, трактування або висновки, що стосуються груп операцій або рішень. Директива, ухвала, інструкція, вказівка. Директива, інструкція або наказ, що визначають порядок виконання чого-небудь [3, с. 316]. Правило – сукупність зобов'язань, вимог, встановлених вищими ланками управління для нижчих ланок, що забезпечують злагодженість, послідовність та організацію роботи різних працівників і організацій [1, с. 27].

Брати (взяти) за правило – означало завжди дотримуватися якогось певного принципу у співжитті, у праці, в поведінці; відступати від правила – це порушити якийсь принцип, узвичаєні норми поведінки. За всіма правилами означає необхідність – дотримуватись усіх подробиць у виконанні якоїсь дії, процесу; Залізне (тверде) правило – точність і непохитність у дотриманні певних принципів, норм поведінки.

Змістовніше визначення правил, що визначають інститут, вимагає їх розгляду у співвідношенні з іншими чинниками, що впливають на поведінку бухгалтера і його оточення – агентів і контрагентів, різного рівня керівників. Чи слід сьогодні розглядати облікові правила, які були обґрунтовані сотні років тому? Відповідь однозначна: “Так”. Адже із споконвіків основу обліку складали його правила, більшість з яких і діють тепер. Науковець і практик, які володіють колишнім багажем знань, можуть сміливо братись за удосконалення теперішнього обліку, розвиток якого не могли передбачити наші попередники.

Правила і право. Розвиток юридичного трактування впливав і на пояснення деяких бухгалтерських процедур. Так, за Клодом Ірсоном (1678) “сальдування є закриттям рахунку залишком боргу” [Stevelinck, 1970, с. 129] [4, с. 95-96].

У повсякденному житті ми стикаємося з величезною різноманітністю правил. Про значну частку існуючих правил ми не підозрюємо, а якщо і знаємо про їх існування, то рідко знайомі зі змістом і ще рідше – з тим, яким чином забезпечити їх виконання. Причиною тому є їх сегментарний характер або незахищеність даних правил. Сегментарність обумовлена тим, що сфера дії одного правила обмежена можливостями ідентифікації його дотримання або порушення ефективного покарання порушника.

Проте, перш ніж ставити питання про таке різноманіття правил, слід виявити їх основні типи. Для цього можна скористатися наступними критеріями класифікації:

1. Централізованість, тобто можливість обдуманого створення правил і фіксації їх у вигляді документів. За цією ознакою правила можуть бути формальними і неформальними. У свою чергу, неформальні правила можуть бути розділені на ті, що формалізуються і не формалізуються. Останнє розмежування обумовлене, з одного боку, властивістю правил як блага тривалого користування, яке може переходити від покоління до покоління, а з іншого боку, витратами ідентифікації.

2. За широтою охоплення. За цим критерієм правила можна розділити на глобальні і локальні. Якщо глобальні правила формують інституційне середовище, то локальні забезпечують створення інституційних устроїв, що обслуговують операції між економічними агентами. Особливістю співвідношення правил, виділених за даним критерієм, є їх ієрархічність.

Розглянуті нами правила вирізняються від індивідуальних правил тим, що перші є обмеженнями більш, ніж для однієї людини. Це означає, що для забезпечення дієвості соціальної норми вона має бути підтримана відповідним механізмом санкціонування: заохочення для тих, що дотримуються норми, і

покарання для тих, що порушують останню. Існування позитивних і негативних санкцій має принципове значення в поясненні поведінки людини і, відповідно, результатів обміну між економічними агентами. Невід'ємним елементом даного механізму є технологія ідентифікації порушника як неодмінна умова адресності санкцій. Все це ми повинні бачити в системі обліку.

Правила Бертрана Франсуа Баррема (1721 р.), передбачають наступне:

1) рахунок дебетується, якщо на нього записується надходження цінностей господарства;

2) рахунок кредитується, якщо на нього записується вибуття цінностей з господарства;

3) якщо вибуття цінностей не супроводжується надходженням інших цінностей, то дебетується рахунок особи, з якою здійснюється розрахунок (рахунок власника капіталу);

4) якщо надходження цінностей не супроводжується вибуттям інших цінностей, то кредитується рахунок особи, з якою здійснюється розрахунок (рахунок власника капіталу), а потім дає узагальнення: "те, що входить, винне тому, що виходить".

Баррем ототожнював вхід з дебетом, вихід з кредитом. У теоретичному поясненні подвійного запису він послідовно проводив юридичний принцип. Так, він стверджував, що треба обліковувати не готівку в касі, а касира, якому доручено управління готівкою.

Правило Ваньє (1870 р.). В історію бухгалтерської науки Ваньє увійшов як автор правила, що бухгалтерський облік ведеться від імені фірми, а не власника. Звідси, власник відповідає за боргами фірми тільки в межах свого внеску. Ваньє, формулюючи це правило, передбачав уникнення парадоксу персоналістичної школи, коли власник дебетує і кредитує сам себе. За це Марчі дорікав Дегранжа. Сьогодні облік ведеться від імені фірми, яка й відповідає за борги, що виникли.

Правило Вілла. Згідно з твердженням цього автора, бухгалтерський облік має три складові: 1) сфера економіко-адміністративних відносин (теорія обліку); 2) правила ведення реєстрів і їх практичне використання; 3) організація управління, у тому числі і ревізія рахунків.

Управління – частина адміністративного права, воно здійснюється не шляхом контролю цінностей, а за допомогою здійснення контролю діяльності працівників підприємства, з яких вирішальну роль відіграють матеріально відповідальні особи, – "зберігачі", як їх називав Вілла. Зберігачі, приймаючи товари, брали на себе відповідальність перед власником, яка збільшується під час надходження і зменшується при списанні цінностей. Всі рахунки в обліку повинні відкриватися агентам⁵ і кореспондентам⁶.

Оскільки управління передбачає постійну зміну прав і зобов'язань між агентами і кореспондентами, це викликає безперервне посилення відповідальності у одних і зменшення її у інших осіб. Права і зобов'язання визначає подвійний запис: особи, чия відповідальність збільшується, – дебетуються, чия зменшується – кредитується⁷. Тут не можна вважати, що права або зобов'язання насправді збільшуються або зменшуються. Мова тут йде про збільшення або зменшення розміру суми грошей або цінностей. Таким чином, Вілла не без впливу д'Анастасіо, перейшов від персоніфікації до персоналізації рахунків, замість ототожнення

⁵ Агент (що працює усередині підприємства).

⁶ Кореспондент (фізичні та юридичні особи, що працюють або функціонують на стороні).

⁷ Галаган, 1923, с. 201-202

рахунку з особою він вводив рахунок для особи. При цьому об'єктом обліку, так само як і Кріппа, Вілла вважав не правові відносини, а матеріальні або гроші та цінності, у зв'язку з якими виникають ці відносини. Бухгалтерський облік виступав у нього як комплексна економіко-правова дисципліна, при цьому він підкреслював, що мова йде не просто про юриспруденцію, а про адміністративне право. Оскільки останнє трактувалося розширено, бухгалтерський облік розширював свої межі. Це дало можливість окремим дослідникам стверджувати, що Вілла був родоначальником науки про управління підприємством.

Системи рахівництва Вілла поділяв залежно від типів господарств. Кожна окрема система – це організм, спрямований на майно господарства з тим, щоб зробити його максимально продуктивним. Частинами системи виступають рахунки, кожен з яких прив'язаний до вартості і є, як стверджував Кріппа, матеріальний. Сьогодні доведено, що матеріальними можуть бути лише активні рахунки.

Повернемося до теперішнього обліку, взявши для прикладу рахунки 30 “Каса” та 31 “Рахунки в банках”. Вдумайтесь, що ми обліковуємо на цих рахунках. Кожен скаже: “Гроші”. Надайте інформацію керівнику своєї фірми, що в касі на рахунок 30 “Каса” недостача 10 тис. грн., а на рахунок 31 “Рахунки в банках” невідомо куди списано 50 тис. грн. Який висновок з цієї інформації може зробити керівник фірми? Звідси на рахунок № 30 слід бачити не лише суму готівки на будь-яку дату і годину, але й відповідальну особу. Що стосується рахунку № 31, то там слід бачити, який це банк, місце його знаходження і який це рахунок, тобто призначення грошей, що зберігаються в банку.

Правило Х.Л. Ганта, який проводив відмінність між природними (стандартними) витратами, правильніше витратами, що відповідають вимогам нормативних, і непродуктивними витратами, що виникають внаслідок непродуктивних витрат і простоїв п-ва. В результаті виникло відоме правило Ганта: всі витрати понад встановлені норми повинні відноситися на винних осіб і ніколи не включатися до рахунків, що відображають затрати. Ідея сама по собі правильна. Але на сучасному розвитку економіки тут слід керуватися діючим в кожній країні законодавством. Ми підтримуємо це правило зі сторони виявлення відхилень за кожним ФГЖ. Це система контролю витрат, аде для цього слід мати відповідні стандарти, які покласти в основу ведення обліку.

Правило Гаррісона. Ідея стандарт-костс у Гаррісона трансформувалася в два правила:

- всі витрати мають бути вказані в порівнянні зі стандартами (нормативами);
- збільшення і зменшення при порівнянні фактичних затрат зі стандартами має бути розмежоване залежно від причин.

Правило Гарньє, який сформулював наступний закон: “Цінність бухгалтерської інформації зменшується пропорційно квадрату часу, витраченому на її отримання”. Суттєвими були зауваження Гарньє і щодо цінності інформації. “Бухгалтер, – вчив він, – працює для того, хто прийде після нього”, тобто для адміністрації, яка використовуватиме, аналізуватиме його дані. Це не зовсім так, зауважував, проф. Я.В. Соколов. Бухгалтер – не постачальник даних, як вважав Гарньє і багато інших. Навпаки, бухгалтер – це суддя, що спостерігає “гру” – господарську діяльність, і якщо хтось з гравців порушує правила, бухгалтер зупиняє його. Підкреслюючи значення аналізу, Гарньє справедливо відзначав, що для бухгалтера термін звіту важливіший за час, витрачений на отримання даних. Звідси проблема ефективності бухгалтерського обліку полягає не в економії часу на вирішення облікових завдань, а в наданні адміністрації максимально можливої інформації із задоволеною точністю і в мінімально стислі терміни (правило Гарньє).

Правило Н. Гартмана (1882-1950 р.), яке носить назву шара. Він вчив, що інформація одного рівня не може переходити в інший якісно відмінний шар. На наш погляд, це слушна ідея.

Правила Герстнера. Вніс значний внесок у виявлення серії аналітичних характеристик балансу. Він сформулював п'ять правил для оцінки пасиву, п'ять правил для оцінки активу і одне для оцінки взаємозв'язку пасиву і активу:

– чим більша величина резервів в порівнянні зі статутним капіталом, тим міцніше фінансове становище;

– чим менша сума вексельних зобов'язань якого-небудь підприємства, тим краще його фінансове становище;

– чим більша сума забезпечених зобов'язань по відношенню до незабезпечених, тим менший потенційний кредит даного підприємства *;

– короткострокові і довгострокові зобов'язання повинні перебувати між собою у певному нормальному відношенні, що відповідає виду підприємства і розміру наявного покриття;

– чим менша сума позикових коштів по відношенню до власних, тим міцніше і надійніше фінансове становище підприємства. Мінімальну межу складає цілковита відсутність позикових коштів, максимальну – приблизну рівність позикових і власних коштів;

– чим більша сума капіталу вкладена в оборотні кошти порівняно із основними, тим вище стоїть підприємство в розумінні господарювання, але масштаб співвідношення цих двох величин залежить від виду підприємства;

– чим більша сума недовгострокових статей активу, що швидко обертаються та легко реалізуються, порівняно з сумою тих, що довго обертаються, статей, що важко реалізуються, тим сприятливіші, в господарському відношенні, враження, робить баланс. Максимальна і мінімальна межі відношення цих сум залежать від галузі підприємства;

– солідне підприємство повинне уникати переміщення своїх засобів в тимчасові, можливо, і вигідні, але ненадійні види майна;

– шанси отримання прибутку на капітал, вкладений в оборотні кошти, більше шансів на прибуток з основного майна. Як у тому, так і в іншому випадку, шанси ці піднімаються разом зі збільшенням ризику. Чим більше шансів на прибуток представляє окрема стаття активу, тим більше і ризику втрати;

– фінансовий стан підприємства тим надійніший, чим вище ліквідність його активу. Ступінь ліквідності збільшується зі збільшенням доступних, рухомих оборотних коштів порівняно з основним майном. Ліквідність повинна відповідати терміновості погашення зобов'язань;

– обидві групи активу (основні і оборотні засоби) мають бути обернено пропорційні обом категоріям пасиву (власним та позиковим коштам), тобто чим більше позикових коштів у підприємства, тим більша необхідність в наявності ліквідних засобів. Сюди можна віднести також правило Принцгорна, згідно з яким “використаний кредит має дорівнювати наданому” [Герстнер, 1926(а), с. 202].

Правило Р. Годдарда. Воно стосується послідовності проведення аудиту. Тут думки багатьох авторів розходились. Якщо Ватсон і Чедвік вважали за необхідне перевірити, перш за все, касову готівку, а потім все інше, майно в послідовності обраній аудитором, то Годдард наполягав на перевірці, перш за все, Головної книги. Перевірка повинна була здійснюватись в послідовності, що встановлювалась

* “Саме чужі капітали, – писав Нікліш, – складають оборотні виробничі засоби і прямо являються передумовою успіху” [Цит.: Герстнер, 1926(а), с. 221].

аудитором. Звідси правило Р. Годдарда: “Перш ніж перейти до наступного рахунку, попередній повинен цілком вичерпатись” [Счетоводство, 1889, с. 13].

Правило Гюглі – родоначальника константної бухгалтерії. У 1887 р. Гюглі формулює теорію двох рядів рахунків. На думку західних авторів, це був найсуворіший її виклад. Поділивши всі рахунки на дві групи: майна і чистого майна, та показавши їх взаємно протилежний в математичному відношенні характер, Гюглі сформулював відоме правило: дебет – це збільшення в рахунках майна і зменшення в рахунках чистого майна; кредит – зменшення в рахунках майна і збільшення в рахунках чистого майна.

Правило Даффорне. Необхідно відзначити педагогічні погляди Даффорне. Він послідовно відстоював догматичне навчання. Учень повинен твердо і напам'ять вивчити правила та проводки, і не повинен в процесі навчання вникати в їх сутність. (Часто учні говорять: “Я не розумію і тому не можу вивчити”. Це відмовки ледачих. На справді учень не може розуміти суті господарських операцій, але може вивчити процедури їх облікового оформлення). Звідси правило Даффорне: запам'ятовування повинне передувати розумінню [Littleton, 1933] [с. 90].

Правило Дегранжа. Йому належить правило: “Дебетується суб'єкт, що одержує, або об'єкт, що збільшується, кредитується суб'єкт що видає, або об'єкт, що зменшується”. Проте це правило увійшло до науки в редакції сина Дегранжа: “Той, хто отримує, – дебетується, той хто видає, – кредитується” [Regallo, с. 100]. Це останнє формулювання краще передає зміст юридичної теорії Дегранжа-батька [с. 104].

Правило Дюмарше. Факти господарського життя викликали, на думку Дюмарше, в балансі чотири види змін, які можна описати наступним чином:

1) активні пермутації

$$A - a + a,$$

2) пасивні пермутації

$$П - в + в$$

3) компенсаційні модифікації

$$A \pm c = П \pm c$$

4) результатні модифікації

$$(A + \Delta) \text{ або } (П - \Delta) - \text{прибутки}$$

$$(A - \Delta) \text{ або } (П + \Delta) - \text{збитки, де } A - \text{актив, } П - \text{пасив, } c - \text{постійний капітал.}$$

Звідси замість правила Дегранжа формулюється нове положення:

“Рахунок, зміни якого входять в баланс з позитивним знаком, – дебетується; рахунок, зміни якого входять в баланс з негативним знаком, – кредитується” [4, с. 339].

Правило Дезарно. Впродовж багатьох десятиліть в бухгалтерії майже всіх країн було прийнято правило Дезарно: числа слід писати тільки в колонку (одиниці під одиницями, десяткі під десятками і т.д.).

Правило Дутковича. Югославський послідовник Берлінера Іво Дуткович сформулював два правила запису фактів господарського життя на бухгалтерських рахунках:

1. Щоб збільшити сальдо рахунку, треба зробити запис на тій же стороні (лівій або правій), на якій цей рахунок розміщений в балансі.

2. Щоб зменшити сальдо рахунку, треба зробити запис на стороні (лівій або правій), протилежній тій, на якій цей рахунок розміщений в балансі [Цит.: Jezdimirovic].

Іншими словами, значення сальдо рахунку збільшується на відповідній стороні балансу і зменшується на протилежній його стороні [8].

⁸ Між югославськими авторами немає єдиної думки при кваліфікації поглядів Іво Дутковича. Одні (Божидар Раце) вважають Дутковича прибічником мінової теорії, інші (Мілан Ездимирович) –

Правило Зомбарта: Quod non est in libris, non est mundo, – чого немає в облікових реєстрах, того немає взагалі.

Правила Кардінеля. Представляють інтерес два правила Кардінеля: одне пов'язане зі вступним (початковим) балансом (1), інше – із кінцевим (2).

$$A - K = D \quad (1)$$

де А – актив, К – капітал, Д – зобов'язання підприємства.

Зі всього активу (інвентаря, що включає дебіторську заборгованість) виключається сума власних коштів і тим самим встановлюється величина кредиторської заборгованості.

$$A - D = K \quad (2)$$

У кінцевому балансі вирішальне значення має отриманий результат, тобто розмір наявного капіталу, що знаходиться шляхом віднімання від активу (інвентаря, що включає дебіторську заборгованість) суми кредиторської заборгованості.

Правило Джеймса Кенона. З 1870-х років у банкірів, що видавали позики, виникло бажання так прочитати баланс клієнта, щоб позитивно або негативно вирішити питання про надання кредиту. Першим теоретиком фінансового аналізу став Джеймс Кеннон, який спробував відповісти на подібні запити. Він писав, що фінансовий звіт для банкіра – як карта для мандрівника – указує і робить зрозумілими моменти і обставини, які в інших випадках здавалися б випадковими і загадковими. Щоб банкір краще читав карту, Кеннон сформулював три правила:

– економічною базою позики можуть служити лише ліквідні активи (гроші, цінні папери, дебіторська заборгованість). В даний час до ліквідних активів часто відносять всі оборотні кошти:

– основні засоби тільки створюють підтримку ліквідним активам, але не замінюють їх при розрахунку забезпечення позики;

– кредит не повинен перевищувати половини суми ліквідних оборотних коштів [Цит.: Debits..., с. 62].

Правило Ларю (1758 р.), необхідне в роботі всіх касирів: “Спочатку запиши, потім виплати; спочатку отримай, потім запиши” [Stevelinck, 1970, с. 150].

Правило Марчі, який був переконаним прихильником персоналізації (за кожним рахунком стоїть людина). І цей підхід виправдовував себе у великих підприємствах, але в невеликих фірмах, де господар виконує всі функції, Марчі вдавався до персоніфікації, пояснюючи ситуацію тим, що власник як би перекладає свої функції (символічно) на облікові об'єкти [Peragallo, с. 103].

Більш детально розглянемо поняття персоніфікації та персоналізації в обліку, їх вплив на сучасний стан обліку та подальший його розвиток.

Персоналізм (лат. *persona* – особа) – релігійно-ідеалістична течія в сучасній філософії, яка розглядає особу як первинну реальність і найвищу духовну цінність, а світ – як вияв творчої активності верховної особи – Бога.

Персоналізм виник наприкінці ХІХ ст. в США. Головними його представниками були Б.-П. Боун, В.Е. Хокінг, Е.-Ш. Брайтмен та інші. В 30-х роках 20 ст. сформувався французький варіант персоналізму (Е. Муньє, Ж. Лакруа). Персоналізм тісно пов'язаний з атеїзмом.

Центральним у персоналізмі є поняття особи, яку розуміють не як реальну людську особу, а як “першоелемент” буття, певну духовну сутність, що їй властиві активність, воля, самосвідомість.

Головне соціальне завдання, за персоналізмом, полягає в тому, щоб “перетворити особу”, а не суспільство.

балансової. Це протиріччя першоджерела, протиріччя, закладене в роботах Берлінера [Jezdimirovie, с. 164-165].

Персоналізм (від латів, *persona* – особа) – екзистенціально-теїстичний (напрямо у філософії, що визнає особу первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю, а весь світ – прояв творчої активності верховної особи – Бога).

У персоналізмі можна виділити яскраву і актуальну течію – діалогічний персоналізм, представниками якого є М. Бубер, Недонсель, Н.А. Бердяєв. Соціальна сторона особи, а саме комунікація або діалог, заявляються в діалогічному персоналізмі підставою конституювання всієї особи.

Персоніфікація (від латів, *persona* “особа”, лат.*facio* – “роблю”) – представлення природних явищ, людських властивостей, відвернутих понять в образі людини.

Поняття персоніфікація широко вживається у філософії, психології, соціології. Є також поняття – “персоніфікація свідомості”. Наприклад, в соціології існує наступне визначення: “Прагнення індивіда перекласти на кого-небудь провину за події або ситуації, що викликають фрустрацію”.

Цей підхід приводив Марчі до формулювання правила подвійного запису: “Той, хто отримує цінність, або стає боржником, – дебетується, той, хто видає цінність, або стає кредитором, – кредитується”.

Правило Мендеса (1803 р.) Першим автором, що писав французькою мовою, був Валентин Меннгр (1550 р.). Він вводить складну проводку (один рахунок дебетується, декілька рахунків кредитуються, і навпаки). Але у Меннгра ми не знаходимо ще узагальнення принципу подвійного запису. Воно зустрічається у П. Пурра (1676 р.), який вважав, що в рахунку дебет і кредит дивляться один на одного, щоб бачити, що “входить” в рахунок і що залишається на ньому. Розвиваючи цей погляд, А. Мендес (1803 р.) таким чином пояснював подвійний запис: необхідно дебетувати все, що надходить в розпорядження (у владу) власника, і кредитувати все, що з розпорядження (з-під влади) власника виходить.

Коли є два протилежні погляди, як правило, є група осіб, що відстоює компроміс. У цій групі були Абрам Мендес (1803 р.) і Едмонд Дегранж (1802 р.), які наполягали на важливості і хронологічності, систематичності записів. Перераховані три групи вчених пропонували три форми: перша – італійську, друга – французьку і бельгійську, третя – американську.

Нова італійська форма не зазнала істотних змін, якщо не рахувати виключення з її складу реєстрів пам’ятної книги і запропонованого Мендесом спеціального правила: підсумок оборотів за журналом має дорівнювати підсумку дебетових і підсумку кредитових оборотів за Головною книгою.

Правило Мішо. Для виявлення фальсифікації, за Ватсоном, необхідні наступні умови: 1) сприяння глави фірми, він в кращому разі готовий викрити приховування, але майже ніколи – вуалювання; 2) чітке уявлення, з якою метою може бути підданий той або інший рахунок фальсифікації (для аудитора потрібна спеціальна класифікація рахунків); 3) знання психології потенційного розтратника, його бажання і уміння “обернути навколишні обставини на свою користь” [Счетоводство, 1889, с. 35]; 4) аналіз взаємовідносин співробітників підприємства, що перевіряється. Наприклад, якщо бухгалтер купує товари в тому магазині, в якому він працює, то це неминуче ставить його “в обов’язкові відносини” з матеріально відповідальними особами і, отже, на даному підприємстві сила бухгалтерського контролю стає слабшою; 5) тривалість роботи “робить злочинця менш обережним” [Счетоводство, 1889, с. 100]; 6) амбітність, в тій чи іншій мірі закладена в характері кожної людини, може завжди привести психічно нестійку і жадібну людину до думок: “Чому Х можна так багато, а мені не можна навіть так

мало?”, “Чому Y працює так мало, а має так багато?”, “Чому Z – людина погана, дурна і непорядна, абсолютно нездатна до своєї посади, займає її і користується всіма життєвими благами, а я після п’ятнадцяти років навчання позбавлений найнеобхіднішого, найпотрібнішого?”, “Буде тільки справедливо, якщо я хоч би на якийсь час покористуюся!” “Історія ця, – писав Р. Годдард, – повторюється часто, а люди, мабуть, з часом не робляться розумнішими” [Счетоводство, 1889, с. 102]; 7) недбалість в записах. “Якщо цей недолік укорінився, – писав Е. Мішо, – він спричиняє за собою розбещеність, викликає бездіяльність, приводить до неробства і породжує порок” [Счетоводство, 1889, с. 179]; 8) занедбаність, відставання бухгалтерських записів від здійснення фактів господарського життя; тим більше відставання в обліку, тим більша ймовірність виникнення зловживань – Правило Мішо [там же, с. 180]; 9) призначення на посаді за протекцією – одне з найбільшого зла обліку [там же, с. 214].

Правило В. Нейкірка. У Франції основну ідею директ-костингу приписують В. Нейкірку і приблизно так формулюють правило Нейкірка: “...лише змінні затрати формують реальну собівартість реалізованої продукції. Це пояснюється тим, що тільки змінні затрати пов’язані з обсягом продукції, що реалізується” [Цит.: Morard, с. 61] [с. 417].

Правило Х. Олдкастла. Він ввів правило подвійного запису: “Будь-яка отримана річ або одержувач повинні віддати переданій речі або зберігачеві майна” [с. 89]. Перша книга з обліку була написана шкільним учителем математики Хью Олдкастлем. Вона вийшла із друку в Лондоні 14 серпня 1543 р. (Перші чотирнадцять глав її повністю співпадають з текстом Трактату про рахунки і записи Л. Пачолі.)

Правила Л. Пачолі. Поняття факту господарського життя привело до виникнення двох дуже важливих правил. Їх сформулював Лука Пачолі:

– не можна нікого вважати за боржника (дебітором) без його відома, навіть тоді, коли це здалося б доцільним;

– не можна вважати нікого вірителем (кредитором) за певних умов без його згоди [2, с. 78].

Правило де ла Порта (1685 р.) З точки зору суб’єктів права Матьє де ла Порт (1685 р.) стверджував, що: “Той, хто видає, кредитується”. Він зводив весь подвійний запис лише до одного правила.

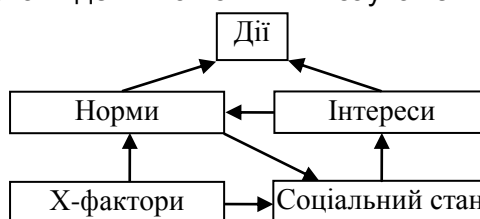
Ці, очевидні на перший погляд, правила складно впровадити в життя. Наприклад, підприємству надана послуга, її треба сплатити, але рахунок не пред’явлений. Відразу ж виникає питання: чи треба кредитувати особу, що надала цю послугу. За Пачолі, не можна, але життя може вимагати інших правил. Це думка професора Я.В. Соколова.

На відміну від етичних норм, правила є складовими інституту, але далеко не завжди узгоджені, логічно послідовні. Ця особливість має певні наслідки для поведінки, оскільки непослідовність і тісно пов’язана з нею суперечність, дозволяють маніпулювати нормами. Наочне свідоцтво тому – результати аналізу нелегальної економіки багатьох наших підприємств. Крім того, правила вирізняються від рівноваги, заснованої на звичаї, тим що рідко забезпечують оптимальність на відміну від тієї наївної версії, яка була використана як перший варіант пояснення інститутів. Ця особливість обумовлена їх розподільною природою.

Нарешті, правила відрізняються від звичок або примусових неврозів тим, що виявляються обмеженнями в ситуації вибору. Звичка ж є автоматично відтвореним зразком дії, який не вимагає роздуму з приводу того, слідувати їй чи ні. Більш того, відхилення від звичайної поведінки, навіть якщо вона і відбувається, може

піддаватися індивідуалізованому механізму санкціонування. Причому ці санкції будуть, як правило, негативними, а втрати – психологічними, оцінка яких можлива тільки методом інтроспекції⁹.

Звідси правила є раціоналізацією особистого інтересу (оскільки тим самим вирішується проблема координації дій розрізнених економічних агентів), які, в той же час, визначають дії людини. Підкреслимо, що раціоналізація особистого інтересу не означає створення інститутів наперед задуманому плану, хоч і передбачає врахування даного компонента в інституціональному передбаченні. Раціоналізація особистого інтересу не означає, що правила завжди створюються за планом. Таким чином, поставлене питання можна проілюструвати схемою, (рис. 1.), яка дозволяє сформулювати декілька важливих зауважень і припущень.

Рис. 1. Детермінанти дії людини

Інтереси можуть бути конфліктуючими і співпадаючими (що значною мірою обумовлено соціальним станом економічного агента), так і правила можуть відповідати взаємним інтересам або виконувати розмежувальну функцію. Реалізація цілей в умовах обмеженої раціональності опосередкована певними правилами, загальними для безлічі економічних агентів. Проте через ненейтральність правил по відношенню до результатів розподілу обмежених ресурсів, з високою ймовірністю слід чекати конфлікту з приводу правил. Нейтральність правил відносно результатів розподілу благ і розміщення ресурсів слід відрізнити від визначеності очікуваних результатів відносно конкретних учасників бізнесу, оскільки відсутність останньої суттєво модифікує структуру стимулів відносно формування системи правил з розподіленими наслідками.

Дії можуть здійснюватися безпосередньо як вираження економічних інтересів агентів або опосередковано – через норми і правила. Це свідчить про значущість поведінки людини, що суперечить нормам, що склалися, і правилам, а також про деінституціоналізацію поведінки і інституціоналізацію як процесу відновлення рівноваги. Такий підхід дозволяє, з одного боку, визначити співвідношення між різними моделями поведінки людини, але з іншого – показати можливі варіанти переходу від одного до іншого та розробки синтетичної концепції на основі модифікації моделі винахідливої, оцінюючої і такої, що максимізує людину, що враховує обмеженість своїх пізнавальних та аналітико-кумулятивних здібностей. Фактично це означає визначення меж інструментальної раціональності і “заповнення” пояснення пропусків поведінки людини, що залишаються, за допомогою гіпотези процедурної раціональності. Ці рекомендації повинні знати облікові працівники, застосовуючи відповідні правила бухгалтерського обліку.

⁹ Інтроспекція (від лат. Introspecto – дивлюся всередину) – метод психологічного дослідження, який полягає в спостереженні власних психічних процесів без використання будь-яких інструментів або еталонів.

Інтроспекція – метод поглибленого дослідження і пізнання людиною моментів власної активності: окремих думок, образів, почуттів, переживань, актів мислення як діяльності розуму, структурують свідомість, і т. п. Метод, заснований В.Вундтом, використовується в структуралізмі.

Норми можна розглядати як раціоналізацію економічного інтересу з певною часткою умовності, оскільки існують X-фактори, які відображають, по-перше, непередбачені наслідки нормо-формування (класичний приклад – прибутки дрібних, розсіяних і неорганізованих виробників товарів, отримані внаслідок перерозподілу переваг, зокрема, введення митних зборів або імпорتنих квот, яких добиваються великі виробники); по-друге, наявність моменту раціональної непоінформованості вже на стадії їх задумки. Нарешті, по-третє, існує механізм відбору, який обумовлює збереження таких норм, які забезпечують вищу адаптаційну ефективність систем взаємодії між людьми. Існування непередбачених наслідків виявляється в тому, що норми створюються з однією метою, а фактично вона виконує інші функції. У цьому також виявляється дія X-факторів. Тільки знаючи дії цих факторів бухгалтер може забезпечити надання реальної інформації для прийняття управлінського рішення.

При взаємодії людей існує, принаймні, два моменти, на яких слід звертати увагу: конфлікт інтересів, який є наслідком егоїзму індивідів в умовах обмеженості ресурсів і невизначеності. Під егоїзмом розуміють слідування особистим інтересам. Однак, іноді егоїзм використовують як характеристику поведінки, направлену на реалізацію короткострокових індивідуальних інтересів. З цієї точки зору, егоїст – особистий випадок економічної людини, яка страждає “короткозорістю” в оцінках і поведінці.

Правила, в усякому разі велика частина з них, створюються на користь швидше приватного, чим суспільного благополуччя. Тому в будь-якому суспільстві нескладно знайти правила, які заперечують право на торгіву марку, обмежують можливість входження в галузь нових конкурентів або заважають мобільності факторів виробництва. Це означає не те, що ідеї і норми нібито не мають значення, а те, що правила спотворюють дані обліку, застосовуються на основі особистих інтересів.

Чиста координаційна гра, сама по собі невизначеність безвідносного конфлікту інтересів, є перешкодою сумісної максимізації цільових функцій гравців через множинність рівноважних наборів стратегій. Дана проблема може бути вирішена за рахунок, по-перше, обмеження набору доступних стратегій, і по-друге, зміни структури платіжної матриці так, щоб хоча б у однієї зі сторін з'явилась домінуюча стратегія, про яку стало б відомо іншому гравцеві.

Правила, що забезпечують структурування стосунків між бізнесменами, набувають форми прав, якщо розглядати їх з позиції окремого фахівця, а точніше можливостей реалізації ним свободи волі. Права тут визначаються як набір дозволених або незаборонених дій. От чому права слід розглядати як продукт правил. Таким чином, особливості правил визначають специфіку прав, якими володіють ті або інші фахівці або соціальні групи. Все це впливає на побудову облікових правил та практику ведення обліку.

Інститути нами розглядаються як сукупність правил, які виконують функцію обмеження для кожного з гравців. Проте одночасно дані правила виявляються умовами і механізмами визначення прав тієї або іншої людини (відповідно до її інтелектуальних здібностей або станової належності). В той же час, права є сукупністю санкціонованих дій. Під санкціонованими ми розумітимемо такі дії, які не тільки формально дозволені (не заборонені), але і захищені тим або іншим “суспільним” способом. Це особливо стосується бухгалтерів і юристів, які санкціонують здійснення операцій, відображають їх в обліку і звітності, надають інформацію для управлінських цілей.

Виходячи з передумови раціональності поведінки бухгалтера (тут все одно якою – незалежною або обмеженою), він обиратиме тільки такі дії, які найбільшою мірою відповідають його критерійній функції (або уявленням про якнайкращий з доступних станів здійснення господарських операцій). Таким чином, чим ширше допустимі альтернативи дій, тим ближче “точка насичення”. Проте саме широта спектру допустимих дій входить в суперечність з інтересами інших людей чи держави в тій мірі, в якій виникає питання про використання обмежених ресурсів. Звідси, власне, другий фундаментальний принцип організації господарської діяльності (після обмеженості ресурсів) – конкуренція (яка може виявлятися в найрізноманітніших, деколи несподіваних формах), а також застосування різних санкцій. Тут значну роль відіграє організація обліку за певними правилами, відслідковування застосування можливих санкцій.

Наскільки актуальна дана проблема, наочно демонструє безперервна дискусія, що супроводжується активними емпіричними дослідженнями та ухвалами судів. Саме у них сформульована в термінах сучасного права і правил ведення обліку проблема конфлікту прав у зв'язку з виникненням зовнішніх ефектів. Отже, в цьому плані розширення або закріплення прав одного підприємства, як правило, є обмеження прав іншого, зокрема на отримання в тій або іншій формі доходу, застосуванні штрафних санкцій. Оскільки саме правила визначають суб'єкт, спосіб або механізм ідентифікації носія прав, то їх функціонування веде до розподільчих ефектів, які зазвичай виявляються асиметричними. От чому таке велике значення для економічних агентів має контроль над процесом формування та дотримання встановлених облікових правил.

Тут ми розглянули принципово важливу зв'язку “правила – права”. Слід зазначити, що таке відношення, безумовно, складніше. Зокрема, існуючі облікові правила можуть бути такими, що не забезпечують більш-менш високої ймовірності правильного прогнозу їх розподільних наслідків для певного набору гравців, оскільки невідомо, по-перше, хто саме з гравців буде власником права, по-друге, яким чином він його використовуватиме (що відповідно створюватиме або не створюватиме збиток для інших гравців), як це відобразиться на сплаті податків та застосування санкцій.

В завершення слід сказати декілька слів про механізми санкціонування, які покликані забезпечувати дієвість системи правил, тобто впливати на вибір, який роблять економічні агенти. В даному випадку корисно виділити декілька критеріїв класифікації санкцій. Перший – мотиваційний. Тут можна відзначити стимулюючі і дестимулюючі санкції. Другий – суб'єктний. Для визначення суб'єктів, що забезпечують здійснення санкцій, буде доречно згадати про види гарантів обміну. Гарантом в процедурах обміну можуть виступати: один з його суб'єктів; обидва суб'єкти; третій суб'єкт; норма, звичай; держава (закон і силові державні структури, що забезпечують виконання закону). Перераховані види гарантів можна об'єднати в два типи: суб'єкти-гаранти, інструменти-гаранти. Перші три пункти стосуються суб'єктів-гарантів, четвертий – інструментів, а п'ятий залежно від виділеної характеристики – закон або організації – суб'єктів або інструментів відповідно.

Звідси можна сформулювати чотири групи бухгалтерських правил:

- а) правила організації бухгалтерського обліку і складання звітності;
- б) правила ведення бухгалтерського обліку і складання звітності;

в) правила надання обліково-економічної інформації для оперативного прийняття управлінських рішень;

г) правила корпоративно-бухгалтерської етики. Бухгалтерами не народжуються. Їх (хороших бухгалтерів) треба плекати, як виноградну лозу.

Бухгалтером може бути тільки абсолютно чесна людина. А таким зазвичай буває, як вважав Лука Пачолі, тільки віруючий християнин. Звідси ім'я Бога згадується у нього не всюди, а кожен обліковий регістр відкривається "В ім'я Бога", а далі зазначається дата [2, с. 263].

Так Бог входить в бухгалтерський облік, а подвійний запис: дебет і кредит перетворюється на символ відносин між покупцем – земний партнер і Господом – партнер небесний. Це, як би образ майбутньої доктрини природного права, яка, по суті, проголошує пріоритет змісту над формою, тобто здоровий, а саме божественний, сенс – важливіший за вимоги нормативних документів [2, с. 264].

Минув час, секуляризація суспільства привела до того, що бухгалтерська думка звільнилася від церковного оформлення. Виникла ідея, яка отримала якнайповніше визнання в міжнародних стандартах фінансової звітності. Старий догмат про високу мораль привів до необхідності виділити принцип пріоритету змісту над формою. Здоровий глузд ліг в основу обліку і саме він почав вважатися за критерій, що єдино стоїть, і якщо він вступав в суперечність із законами юридичними або теологічними, то пріоритет надавався здоровому глузду [2, с. 266].

Даний сенс може бути отриманий тільки завдяки професійній думці, яка дозволяє бухгалтерам самостійно складати плани рахунків, як до цього закликав отець нашої науки, і самостійно вирішувати професійні проблеми.

Необхідно підкреслити, що професія бухгалтерів формує моральні вимоги, яким слідує всі її представники.

Дана професійна мораль вимагає, щоб бухгалтер завжди виконував велике кредо своєї професії – достовірний і добросовісний погляд. Це означає, що для бухгалтера немає нічого вищого за закон, чим його совість і принципи, які лежать в основі його професії. У праці Пачолі вони присутні іманентно. Але це не тільки принципи бухгалтерії, – це закони життя, а "Великий закон життя, – говорив сучасник Пачолі батько Олександр VI Борджіа, – полягає не в тому, щоб виконувати ті або інші вчинки, уникати одного або прагнути до іншого, а в тому, щоб жити, рости і розвивати те, що є в нас найбільше, так, щоб завжди можна було спробувати з однієї сфери діяльності перейти в іншу, ширшу, просторнішу, вищу. Не забувайте цього" [Цит.: Клула, с. 544] [2, с. 267].

Так мораль стає неминучою складовою і гарантією істинності бухгалтерських даних, а сам бухгалтер – тим мудрим чарівником, який отримує задоволення від своєї роботи і гордість за свою працю, бо сказано: "Блаженна людина, яка здобула мудрість, і людина, яка здобула розум!" (Ін. 3:13) [2, с. 268].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Проблеми розробки та застосування правил організації та ведення обліку, складання звітності є актуальною темою для подальших досліджень та удосконалення теорії бухгалтерського обліку.

2. Проблему облікових правил слід розглядати в комплексі з розробкою облікових категорій, законів та закономірностей.

3. Розглянуті наведені припущення можна досить стисло викласти так: особи, що задіяні у здійсненні ФГЖ, повинні чітко знати правила здійснення подібних операцій і вибрати оптимальний варіант для свого підприємства. За вибір цього варіанта повинна нести відповідальність визначена особа. При застосуванні будь-ким і будь-яких санкцій має бути визначена відповідальна особа. Головною діючою особою тут виступає бухгалтер.

Список використаної літературних джерел:

1. Економічна енциклопедія: У 3-х томах / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с.
2. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Под. ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
3. Словарь бухгалтерских терминов: [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2001. – VIII, 408 с.
4. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебн. пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
5. Философский словарь студента / Под общ. ред. В.Ф. Беркова и Ю.А. Харина. – Мн.: ТетраСистемс, 2003. – 352 с.
6. Яременко В.В. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т.: Т. 3. / В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – Київ: Видавництво “Аконіт”, 2000. – 927 с.

БУТИНЕЦЬ Франц Францович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, Заслужений професор Житомирського державного технологічного університету, Відмінник освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2012 р.